

מעמדם ההלכתי של נישואים אזרחיים וזוגיות ללא חו"ק - שיעור כללי תשפו

פתיחה

בשנים האחרונות נפוצו מאוד, לצערנו, צורות שונות של זוגיות קבועה הכוללת חיי אישות ללא נישואין כדמו"י. זוגות רבים חיים יחד, ואף מביאים ילדים לעולם וחיים חיי משפחה ללא נישואים כלל, אחרים מתחתנים בנישואים אזרחיים או במערכות אחרות, לא ההלכתיות (רפורמיות וכיו"ב). האם יש מעמד הלכתי לזוגיות כזו, אף שאינה כהלכה, וללא חופה וקידושין, ומהו מעמדה? במהלך הדיון נשאל האם להבחין בין המצבים השונים, והאם יש חשיבות לסיבה שבגללה נמנעים זוגות מלהינשא כדמו"י.

כדי לבסס תשובה לבעיה סבוכה זו, עלינו לדון בשלושה תחומים:

1. קידושין ביאה שלא לשם קידושין וללא עדות
2. יצירת האישות באומות העולם – האם רלוונטי ליהודים?
3. פילגשות, ומעמדה בהלכה.

שאלה זו נפקות רבות, כגון: האם יש להצריכם גט? האם האיש חייב עפ"י דין תורה מזונות לאשה בזוגיות שלא כדמו"י? האם הוא נאסר בקרובותיה בגלל הנישואים?

כדי לחדד את המחשבה ולהעמיקה, הנה שאלה שהובאה בפני ביה"ד הרבני בבאר שבע לפני 14 שנים. לאחר העיון במקורות כתבו בקצרה את פסה"ד הנכון לדעתכם:
העניין שלפנינו הוא הגדרת מעמדם האישתי של בני זוג מהעדה הקווקזית שהחלו את חייהם המשותפים כבעל ואישה לאחר מסיבת חתונה ללא עריכת חו"ק. להלן פרטי המקרה.

"הבעל" שבפנינו הציג תביעת גירושין מ"אשתו". "אשתו" זו לא נישאה לו מעולם כדמו"י. בתעודות הזהות של שניהם הם רשומים כרווקים. אולם, כשהחליטו הצדדים להינשא בעבר ופנו לרישום נישואין, הייתה האשה קטינה בת 15.5. כשהודיעו להם שאסור להם להינשא כדמו"י מכוח החוק הנוהג בישראל, אף על פי כן, הצדדים בעצה אחת עם הוריהם ערכו מסיבת "נישואין" רבת משתתפים כנהוג בעדה הקווקזית (בעדה הקווקזית היה נהוג להשיא את בנותיהם בגיל צעיר. האשה עלתה לארץ זמן קצר סמוך לאירועים הנ"ל). לשאלת בית הדין, הצהירו הצדדים שלא היה טקס דתי כלשהוא, לא מסירת טבעת, לא כתובה, לא חופה, ובלא סממן כל שהוא של קידושין כדמו"י. לאחר מכן חיו הצדדים חיים משותפים כזוג "נשוי" לכל דבר תחת קורת גג אחד כמה שנים. לצדדים נולדו בחייהם המשותפים שלושה ילדים, ואלו רשומים בתעודות כילדי הצדדים. על שניים מהם היה בעבר הליך של הכרת אבהות בביה"ד. לפני כמה שנים נפרדו הצדדים כל אחד לדרכו ללא גט כדמו"י (ייתכן ולפי מחשבתם לא היו זקוקים לכך). כעת,

לדברי ה"בעל" נאמר לו על ידי מאן דהוא, שעל אף שלא היו קידושין כדמו"י מאחר והיו קידושי ביאה (כנראה נאמר לו "אין אדם עובב"ז"), ולכן הם צריכים להתגרש בגט כדמו"י, ומכאן תביעתו לגירושין. האשה "לדבריה" נדהמה מתביעתו, שכן היא חשבה שמאחר ולא היו קידושין כדמו"י אינה נשואה לו כלל, ולכן אינה צריכה גט.

מקורות

1. קידושין ביאה ללא מעשה קידושין וללא עדים

- שו"ע אבן העזר כו א והגר"א שם
- תוספתא קידושין א ג; גיטין פא א במשנה: "המגרש והגמ' שם עד ...לא אמרין הן הן עדי ביאה". כתובות עב ב: איתמר קידשה על תנאי...צריכה גט משני". רמב"ם גירושין י, יח, שו"ע אבה"ע קמט, ב. שטמ"ק על כתובות שם שהביא דברי הרשב"א והרא"ה (להלן במקורות), ובנימוקי יוסף יבמות כח א בדפי הרי"ף (להלן) שהביא דברי הריטב"א על שיטת רבו הרא"ה הנ"ל, ובחזו"א שם על התוס' יבמות פח א "מתוך".
- שו"ת שאגת אריה הוספות א (רק הפסקה שלהלן)

ב. אישות דבני נח לגבי ישראל

- ירושלמי קידושין א א: "עד כדון בישראל בנכרים...על ארוסת ישראל חייבין", ובדילוג קל: "ר' לעזר בשם ר' חנינה...ולא בזכור ולא בבהמה" (סנהדרין נז ע"ב: "תנו רבנן איש...נכנסה לחופה ולא נבעלה אין לה").
- סנהדרין נב ב: "תנו רבנן איש פרט לקטן...פרט לאשת אחרים". רש"י ד"ה "לאשת אחרים".
- תוס' קדושין יג ב: "לכ"ע בעשה". רמב"ן קידושין כא ב "אשת" (להלן).
- רמב"ם הל' אישות א: א-ג, הל' מלכים ט: ז-ח.

ג. פילגש

סנהדרין כא א: "מאי נשים...ובלא כתובה". ספר המצוות לרמב"ם, לאוין שנ"ה. רמב"ם וראב"ד אישות, א: ד. מלכים ד: ד. הגהות מיימוניות שם. שו"ת הרשב"א המיוחסות לרמב"ן רפד (להלן)

4. תשובות יסודיות

- שו"ת הריב"ש סי' ו (מצורף בנספח נפרד – אחד לשניים) – חשוב מאד, אבל למדו את התשובות הקצרות שלהלן לפניו.

- שו"ת עזרת כהן למרן הראי"ה סי' לח (להלן)
- שו"ת צפנת פענח כו-כז (קוצר מעט להלן)
- שני קטעים מתוך דיונו של הרב הנקין (תודה לרב איציק על מראה המקום)
- פסק"ד של הרב דיכובסקי (להלן)

מקורות מלאים

1. קידושי ביאה ללא מעשה קידושין וללא עדות

תלמוד בבלי מסכת כתובות דף עב עמוד ב

איתמר: קידשה על תנאי וכןסה סתם, רב אמר: צריכה הימנו גט, ושמואל אמר: אינה צריכה הימנו גט. אמר אביי: לא תימא טעמיה דרב, כיון שכןסה סתם אחולי אחליה לתנאיה, אלא טעמא דרב, לפי שאין אדם עושה בעילתו בעילת זנות. הא פליגי בה חדא זימנא! דאיתמר: קטנה שלא מיאנה והגדילה, עמדה ונישאת - רב אמר: אין צריכה גט משני, ושמואל אמר: צריכה גט משני!

שיטה מקובצת מסכת כתובות דף עג עמוד א

רשב"א: ז"ל הרשב"א ז"ל קטנה שלא מיאנה והגדילה. פי' עמו במטה ועמדה ונישאת רב אמר אינה צריכה גט משני דמשהגדילה בא עליה לשם קדושין גמורין מן הסתם לפי שאינו עושה בעילתו בעילת זנות ואף היא מתכונת לכך וכשנתייחד עמה בעדים דהן הן עדי ביאה ואף על פי שלא פירשו לשם קדושין הרי זה כמדבר עמה על עסקי גיטה וקדושיה ונתן לה סתם שהיא מקודשת. ע"כ:

והרא"ה כתב דכיון דאשתו היא ועומדת עמו אפילו לעדי יחוד אינה צריכה דכ"ע ידעי שנתייחד עמה ובא עליה.

נימוקי יוסף מסכת יבמות דף כח עמוד א (דבריו ודברי החזו"א אמורים על דברי ר' זירא ביבמות פ"א א (ע"ד: אקילו בה רבנן) - בהסבר דין המשנה שעד אחד נאמן להתיר עגונה)

והריטב"א ז"ל משבח רבו הרא"ה ז"ל בתירוץ זה שתירץ דקים להו לרבנן דממילתא דעבידא לגלויי ושהחמרת עליה בסופה כל כך ודאי קושטא קא מסהיד וכי דייקא ומנסבא שפיר מנסבא ואנן סהדי במלתא ופרסום כזה נחשב בכ"מ כעדות גמורה ואפי' מדאורייתא והכתוב מסרו לחכמים לדעת אי זהו דבר מפורסם וניכר דברי אמת שיהא חשוב כעדות

חזו"א שם (על דברי התוס' יבמות פ"א א "מתוך")

דמתחילה נתנה תורה על דעת חכמים, להכריע מה נקרא ידיעה ועד להתיר אשת איש. וחכמים יקבעו בזה חוקים קבועים לכל ישראל, או כל בית דין לבני עירם. וכל שלא קבעוה בית דין - לא מיקרי עדות, זולת שני עדים, שאמרה תורה בפירוש. אבל, כשישבו בית דין והסכימו על מופת מן המופתים שיהא חשוב כעדים, הרי זה רצוי לפני המקום, על פי התורה

רמב"ם הלכות גירושין פרק י הלכה יח-יט

נתייחד עמה בפני עדים והוא שיהיו שני העדים כאחד, אם היתה מגורשת מן הנשואין חוששין לה שמא נבעלה והן הן עדי יחוד הן הן עדי ביאה, שכל המקדש בביאה אינו צריך לבעול בפני עדים אלא יתייחד בפניהן ויבעול כמו

שבארנו, לפיכך צריכה גט מספק והרי היא ספק מקודשת, ואם היתה מגורשת מן האירוסין אין חוששין לה שהרי אין לבו גס בה.

הלכה יט הורו מקצת הגאונים שכל אשה שתבעל בפני עדים צריכה גט, חזקה שאין אדם עושה בעילתו בעילת זנות, והגדילו והוסיפו בדבר זה שעלה על דעתם עד שהורו שמי שיש לו בן משפחתו חוששין לו ולא תתייבם אשתו שמא שחרר שפחתו ואחר כך בא עליה, ויש מי שהורה שודאי שחרר שאין אדם עושה בעילתו בעילת זנות. וכל הדברים האלו רחוקים הם בעיני עד מאד מדרכי ההוראה ואין ראוי לסמוך עליהן, שלא אמרו חכמים חזקה זו אלא באשתו שגירשה בלבד או במקדש על תנאי ובעל סתם שהרי היא אשתו ובאשתו הוא שחזקתו שאינו עושה בעילתו בעילת זנות עד שיפרש שהיא בעילת זנות או שיפרש שעל תנאי הוא בועל, אבל בשאר הנשים הרי כל זונה בחזקת שבעל לשם זנות עד שיפרש שהוא לשם קדושין, ואין צריך לומר בשפחה או בגויה שאינה בת קדושין שאין חוששין להן כלל והרי הבן מהן בחזקת גוי ועבד עד שיודע בודאי שנשתחררה אמו או נתגירה. השגת הראב"ד/ והרי הבן מהן בחזקת גוי ועבד עד שיודע בודאי שנתגירה אמו או נשתחררה. א"א בגויה ודאי כן הוא כדבריו שהרי אין בידו לגיירה אבל בשפחתו שיש בידו לשחררה דבריהם קרובים דלא שביק היתירא ואכיל איסורא אלא א"כ הוחזק בפריצות עריות, וכן בת ישראל שתבעל בעדים אם לא היו חשודים בפריצות עריות העמד בני ישראל ובנות ישראל על חזקתן ובחזקת כשרות הן שלא יתפרצו בפני עדים לזנות ודברי הגאונים ז"ל קיימים הם.

שולחן ערוך אבן העזר הלכות גיטין סימן קמט סעיף ב

ד' נתייחד עמה {ג} בפני שני עדים, והיו שני עדים ה' כאחד, וראו הוא והיא את העדים, אם היתה מגורשת מן הנשואין, חוששין לה שמא נבעלה, והן הן {ד} עדי ייחוד הן הן עדי ביאה. ו' לפיכך היא ספק מקודשת, וצריכה גט מספק. ואם היתה מגורשת מן האירוסין, אין חוששין לה, שהרי אין לבו גס בה. ז' ואי חזינו להו דגייסי אהדדי, חוששין לה. הגה: אבל אם נתייחד עם משודכת שלו, אף על גב דגס בה, לא חיישין, ואלא אם כן בא עליה בפני עדים (תשובת הרמב"ן סימן קל"ה).

שו"ת שאגת אריה הוספות סימן א: עוד יש לצדד בנידון שלנו קצת להיתרא מצד הסברא דכל חזקה שאמרו בגמרא דא"א עושה בעילתו ב"ז הא ודאי לשם קידושין בעל אינו אלא בדורות הראשונים שהי' דרכם לקדש בביאה. וא"א לקידוש ביאה אלא בעידי יחוד היה דין זה ברור לכל אבל בזמנינו ובמדינות הללו שאין דרכם לקדש בביאה אין דין זה ידוע אלא לחכמים הבקאים בהלכות קידושין אבל לזה שהיה רך בשנים הדבר קרוב לומר שלא הי' יודע ובקי בהלכות קידושין דנימא שבעל לשם קידושין ובעידי יחוד משום חזקה זו דא"א עושה בעילתו בעילת זנות והלואי שרוב המורין שבדורינו ידעו הלכות קידושין על מתכונתו.

שולחן ערוך אבן העזר הלכות קידושין סימן כ סעיף א

אין האשה נחשבת אשת איש אלא על ידי קדושין שנתקדשה כראוי, אבל אם בא עליה דרך זנות, שלא לשם קדושין, אינו כלום. ואפילו בא עליה לשם אישות בינו לבינה, אינה נחשבת כאשתו, ג' ואפילו אם ייחדה לו, אלא אדרבא כופין אותו להוציאה מביתו. הגה: דבדאי בושא היא מלטבול, ובא עליה בנדתה (טור). אבל אם מייחד אליו אשה וטובלת אליו, יש אומרים שמותר והוא פלגש

רש"י: לאשת אחרים - נכרים, אשמועין שאין קידושין לנכרי, ומהכא תיפוק לן בכל דוכתא.

חידושי הרמב"ן מסכת קידושין דף כא עמוד ב (הגמ' לומדת שם מהפס' בפרשת יפת תואר שכתוב: "וראית בשביה אשת" - להתיר אפילו אשת איש, והשאלה מדוע צריך דיוק מהפסוק להתיר מה שאין לו משמעות הלכתית).

אשת ואפי' אשת איש. קשיא לן הא למה לי קרא תיפוק לי דאין אישות לנכרי כדאמרינן (סנהדרין נ"ב ב') אשת רעהו פרט לאשת אחרים, וקיי"ל בכל דוכתי שאין אישות לנכרי, ואמרינן נמי בסנהדרין (פ"ב א') הבא על הנכרית חייב עליה משם נשג"ז אבל אישות לית לה, ואפי' למ"ד משום נשג"א מדרבנן שב"ד של חשמונאי גזרו, איכא למימר מפני שאינה מתגיירת לעולם יפה שלבה אחר בעלה שאינה כורתת ברית אלא למי שעשאה כלי ולעולם לא ישתכח שם ע"ז מפיה לגמרי, קמ"ל דאפי' הכי בשר תמותות שחוטות הן ומותרות, אי נמי משום שגנאי הדבר ומכוער ביותר הוא לפיכך הוצרך הכתוב להתירה, אבל בספר יראים ראיתי דאע"ג דמעטינהו קרא ממיתה מאיסורא דאורייתא לא מעטנהו כענין שאמרו ביבמות (צ"ד ב') גבי חמות לאחר מיתה, ואינו נכון כלל שאם כן מצינו אישות לנכרי והא אמרינן בסנהדרין דלית להו אישות כלל אפי' למיגזר עליה משום אישות דרבנן, ואמרינן בגיטין (כ"ג ב') דעכו"ם ליתנהו בתורת גיטין וקדושין וכו' וא"כ הרי ישנן בתורת קדושין אף על פי שאין חייבין עליהם מיתה.

רמב"ם הל' מלכים פרק ט

הלכה ז' אין בן נח חייב על אשת חבירו עד שיבא עליה כדרכה אחר שנבעלה לבעלה, אבל מאורסה או שנכנסה לחופה ולא נבעלה אין חייבין עליה, שנאמר והיא בעולת בעל, ומהמית תהיה אשת חבירו כגרושה שלנו משיצאנה מביתו וישלחנה לעצמה, או משתצא היא מתחת רשותו ותלך לה, שאין להם גירושין בכתב, ואין הדבר תלוי בו לבד, אלא כל זמן שירצה הוא או היא לפרוש זה מזה פורשין.

צפנת פענח לרוג'צ'ובר א, כז (תמצית עמדתו)

הנה בעש"ק השבתי לו בקצרה בגדר הנישואין של הערכאות ואח"כ הם דרים כדרך איש ואשתו, דגדר אישות יש בהם לקנין ועי"ז יש בהם לאו ועשה אך לא א"א לכתר ומיתה וגם ממזרים ליכא, וגם שלהם הארכתי בזה ^[1] דע"ר רש"י קידושין ט' ע"ב גבי דעת מקנה דיש בגט ב' גדרים א' שפוטרה ממנו, ואחד שמקנה אותה לה, וזה גדר פוטרה ממנו יש, אבל שמקנה לעצמה לה ליכא,

שם כו: בגדר נישואי ערכאות ויחדה לאישות כך. הנה זה ודאי אין עליה גדר אשת איש וחליצה גמורה לכולי עלמא... והגדר כך דיש שני קנינים באשה א' מה שהיא שלו והב' מה שאסורה על אחרים בגדר א"א ואין קידושין תופסין, ור"ל כך דכל היכי דייחד לאישות לא בגדר פילגש אז יש לאו דלא-תהיה אשת וכו' וכן עשה ודבך עי' תוס' קידושין ד' י"ג ע"ב ^[1]

האמורה בתורה (הראב"ד וקצת מפרשים). וי"א שאסור, ולוקין על זה משום לא תהיה קדשה (דברים כג, יח) (הרמב"ם והרא"ש והטור). ט' עכו"ם שנשא עכו"ם, וכן מומר שנשא מומרת לעבודת כוכבים בנימוסיהו, ונתגירו אח"כ, אין כאן חשש קידושין כלל ומותרת לצאת ממנו בלא גט, אף על פי ששהה עמה כמה שנים אינו אלא כזנות בעלמא (ריב"ש סימן ו' ובת"ה סימן ר"ט) וע"ל סימן קמ"ט סעיף ו'.

2. אישות באומות העולם ומשמעותה לישראל

תלמוד ירושלמי (וילנא) מסכת קידושין פרק א הלכה א

עד כדון בישראל בנכרים רבי אבהו בשם ר' אלעזר כתיב [בראשית כ ג] הןך מת על האשה אשר לקחת והיא בעולת בעל על הבעולות הן חייבין ואין חייבין על הארוסות מילתיה דרבי אלעזר אמרה והוא שנתכוון לקנותה מילתיה דשמואל אמרה אפילו לא נתכוון לקנותה דמר רבי יונה בשם שמואל זונה עומדת בחלון באו עליה שנים הראשון אינו נהרג והשני נהרג על ידיו וכי נתכוון הראשון לקנותה [ויקרא יח ו].

"איש" מה תלמוד לומר "איש איש" אלא להביא את הגוים שבאו על עריות האומות שידונו כדיני האומות ואם באו על העריות ישראל שידונו אותם כדיני ישראל אמר ר' לעזר מכולם אין לך אלא ארוסת ישראל בלבד שאם בא על ארוסת ישראל חייב על ארוסת גוים פטור אם בא על ארוסת ישראל חייבין... ר' לעזר בשם ר' חנינה מניין שבני נח מוזהרין על עריות כישראל ת"ל [בראשית ב כד] ודבק באשתו ולא באשת חבירו ודבק באשתו ולא בזכור ולא בבהמה

בראשית רבה (וילנא) פרשת בראשית פרשה יח סימן ה

("ודבק באשתו" וגו') רבי אבהו בשם רבי יוחנן אמר בני נח על הנשואות חייבין ועל הארוסות פטורין, רבי יונה בשם רבי שמואל אמר זונה שהיא עומדת בשוק ובאו עליה שנים, הראשון פטור והשני חייב משום בעולת בעל, וכי נתכוון הראשון לקנותה בבעילה, הדא אמר בעילה בבני נח קונה שלא כדת

תלמוד בבלי מסכת סנהדרין דף נז עמוד ב

תנו רבנן: איש מה תלמוד לומר איש איש - לרבות את הכותים שמוזהרין על העריות כישראל. והא מהכא נפקא? מהתם נפקא, לאמר - זה גילוי עריות! - התם בעריות דידהו, והכא בעריות דידן. דקתני סיפא: בא על עריות ישראל - נידון בדיני ישראל. למאי הלכתא? ... אלא אמר רבי יוחנן: לא נצרכה אלא לנערה המאורסה, דלדידהו לית להו, דדיינינן להו בדינא דידן. אבל אשת איש - בדינא דידהו דיינינן להו? - והתניא: בא על נערה המאורסה - נידון בסקילה, על אשת איש - נידון בחנק. ואי בדינא דידהו - סייף הוא! - אמר רב נחמן בר יצחק: מאי אשת איש דקתני - כגון שנכנסה לחופה ולא נבעלה, דלדידהו לית להו, דיינינן להו בדינא דידן. דתני רבי חנינא: בעולת בעל - יש לה, נכנסה לחופה ולא נבעלה - אין לה.

תלמוד בבלי מסכת סנהדרין דף נב עמוד ב

תנו רבנן: איש - פרט לקטן, אשר ינאף את אשת איש - פרט לאשת קטן, אשת רעהו - פרט לאשת אחרים

ג. פילגש

ספר המצוות לרמב"ם מצות לא תעשה שנה: והמצוה השנ"ה היא שהזהירנו שלא לבא על אשה בלא כתובה ובלא קדושין והוא אמרו ית' (שם) לא תהי' קדשה מבנות ישראל. וכבר נכפלה האזהרה בזה הענין בלשון אחר והוא אמרו (קדושים יט כט) אל תחלל את בתך להזנותה. ולשון ספרא אל תחלל את בתך זה המוסר בתו פנויה שלא לשום אישות וכן המוסרת עצמה שלא לשם אישות.

רמב"ם הלכות אישות פרק א הלכה ד : קודם מתן תורה היה אדם פוגע אשה בשוק אם רצה הוא והיא נותן לה שכרה ובוכל אותה על אם הדרך והולך לו, וזו היא הנקראת קדשה, משנתנה התורה נאסרה הקדשה שנאמר +דברים כ"ג+ לא תהיה קדשה מבנות ישראל, לפיכך כל הבועל אשה לשם זנות בלא קידושין לוקה מן התורה מפני שבעל קדשה. +השגת הראב"ד/ קודם מתן תורה אדם פוגע אשה בשוק אם רצה הוא והיא נותן לה שכרה ובוכל אותה על אם הדרך והולך לו וזו היא הנקראת קדשה. א"א אין קדשה אלא מזומנת והיא המופקרת לכל אדם אבל המיוחדת עצמה לאיש אחד אין בה לא מלקות ולא איסור לאו והיא הפילגש הכתובה, ובעלי הלשון דורשין פילגש מלה הפוכה ומורכבת בפי שגל עומדת לפרקים למשגל משמשת את הבית ופעמים למשכב, ויש ספרים שכתוב בהם (סנהדרין כא) פילגשים קדושין בלא כתובה, מ"מ אין איסור לאו אלא במזמנת עצמה לכל אדם, שאם כדבריו מפתה היאך משלם עליה ממון והלא לוקה עליה אלא ודאי משהוצרכה לפיתוי אינה קדשה

רמב"ם הלכות מלכים פרק ד הלכה ד: וכן לוקח מכל גבול ישראל נשים ופילגשים, נשים בכתובה וקדושין, ופילגשים בלא כתובה ובלא קידושין אלא ביחוד בלבד קונה אותה ומותרת לו, אבל ההדיוט אסור בפילגש אלא באמה העבריה בלבד אחר ייעוד, ויש לו [רשות] לעשות הפילגשים שלוקח לארמונו טבחות ואופות ורקחות, שנאמר ואת בנותיכם יקח לרקחות ולטבחות ולאופות.

הגהות מיימוניות הלכות מלכים פרק ד הלכה ד: [א] גרסינן בירושלמי ר"פ אף על פי ר' מאיר אומר פלגש אין לה כתובה רבי יהודה אומר יש לה כתובה אבל לא תנאי כתובה ע"כ:

שו"ת הרשב"א המיוחסות לרמב"ם סימן רפד: עוד זאת התשובה השיב הרמב"ם ז"ל לר' יונה זצ"ל. איש אלהים קדוש הוא הרב החסיד רבי יונה, שלומך ושלומו תורתך יגדל לעד ויסגא לנצח. הגיעני מצותך בענין הפלגש. להודיעך בה דעתי ע"ד =על דרך= אמת לא כנושא ונותן. לא ידעתי במה יסתפקו בה דודאי מותרת היא כיון שיחדה לעצמו. שלא נאסרה אשה בזנות לישראל אלא ממדרשו של רבי אליעזר ב"י =בן יעקב=. נמצא אח נושא אחרתו ואב נושא בתו. ועל זה נאמר ומלאה הארץ זמה. אבל כשנכנסה בביתו והיא מיוחדת וידועה לו בניה נקראים על שמו ומותרת. שהרי דוד נשא אותה. ולא הוזכר בכתוב ולא בגמרא הפרש בין מלך להדיוט. ומצינו

גדולי ישראל נושאים אותה. שנאמר ועיפה פילגש כלב ילדה. וגדעון שופטן של ישראל שדבר בו ה' כתיב בו ופילגשו אשר בשכם ילדה לו. וא"ת שהשופט הרי הוא כמלך מפני שנוהג שררה על הציבור ופילגשו ידועה. נתת דברך לשיעורים להתירה לבעלי השם. ופילגש בגבעה אילו היתה אסורה עליו לא אמר הכתוב ויקם אישה וילך אחריה. וכתב ויאמר אבי הנערה אל חתנו. וגם הוא מתבייש בזמתו. אלא שהיה הדבר מותר ונהוג בישראל. והוא אמר ואוחז בפילגשי ואנתחה כי עשו זמה ונבלה בישראל. מכלל שהוא לא היה עושה לא זמה ולא נבלה. שמא תאמר מן התורה היא מותרת ומדבריהם הוא דגזור. וכי באיזה מקום הוזכרה גזירה זו בתלמוד, ואיזה ב"ד נמנו עליה, ובאיזה זמן נשנית משנה זו, ומה שאמרו כלה בלא ברכה אסורה לבעלה כנדה, אינו אלא לומר שכיון שנכנסה לחופה נתחייב לברך ואסור ליהנות ממנה בלא ברכה. הא אילו רצה שתהיה לו פילגש שלא תהא קנויה לו ולא אסורה על אחרים ולא קדש כלל הרשות בידו. וגם דברי הרמב"ם ז"ל אינם לאסור פילגש להדיוט ולהתירה למלך. אלא כך אמר וכל הבועל אשה לשם זנות בלא קידושין לוקה מפני שבעל קדשה. ולשם זנות היינו שפגע בה ובעלה ולא יחדה לעצמו לשום פילגשות דהיינו קדשה. ולא אמר הר"ם ז"ל כל הבועל בלא קדושין לוקה. וכן בהלכות מלכים כשהזכיר פילגשים במלך לא הזכיר כלל שהוא היתר מיוחד לו. וכבר כתבתי זה בספר המצות תראהו משם. הנה הוא ביד השר הגדול החכם ר' מאיר אלמושרי"ן ירום הודו.

שו"ת עזרת כהן (ענייני אבן העזר) סימן לח

ועד"ת שדרש דעתי במי שנשא אשה בערכאות, ואחרי כמה שנים שחיו יחד גרשה ג"כ בערכאות, אם צריכה ג"כ גט. והנה אבן פינת המחמירים בפילגש להצריכה גט, כמו שהעיר הרב ד' חסדאי בתשו' ריב"ש, בחששו שמא רק ממיתה נפקא, אבל לאיסור אסורה דלא גרע מכן נח. (ועפ"ז מתבססות הראיות שהובאו מד' האחרונים מהא דכמה קשים גירושין דפרק כה"ג בסנהדרין, שכולל ג"כ פילגשים דמשמע שצריכין גירושין, וכן מהא דמביא ראי' בירושלמי יבמות פ"ב מריצפה בת איה לגבי אשת חמיו, אף על פי שהיתה פילגש).

כל הדברים הללו נכונים רק להאומר שיש בהם חומר של בני נח כ"ז שלא נפרדו זה מזה כדיני ב"נ, שדי להם בהפרשה בעלמא, ביציאה מרשות, ותלוי בכל אחד מהם, ודין האיש והאשה שוים, כד' הרמב"ם בפ"ט מה' מלכים, וא"כ י"ל דגירוש כזה ג"כ קשה הוא וק"ו גירושין גמורין, וכ"כ כיון שהיתה פ"א זקוקה בתור אשה שצריכה איזה גירוש שהוא פשיטא לי להירושלמי שהיתה נכנסת בכלל אשת חמיו עכ"פ לגבי איסורא. אבל כשהי' להם גירושין פומביים המספיקים לגבי דין ב"נ, לא מצינו שום חשש וסמך לאיסור, ונשאר רק לחוש להמחמירים משום שא"א עושה בב"ז, לעד"ד לנו לחוש לחומר זה כ"ז שאין לנו הוכחה שאינו רוצה בסדרי קידושין של ישראל, אבל כאשר נשא בערכאות והוכיח סופו על תחלתו שגם גירש בערכאות אין לנו הוכחה יותר גמורה מזו שאינו חפץ כלל בקידושין ולמה נחוש לה. ע"כ אם שבאין עיגון ראוי עכ"פ לחוש לחומר א"א להצריכם גט, אבל במקום עיגון אין לי שום יסוד לחוש ע"ז. כ"ז אמינא בחפזי כעת להלכה ולא למעשה, כי הסכמתי חזקה היא שלא להוציא דבר למעשה בענינים של דבשב"ע בימי נדודי, עד אשר יעזרני השי"ת ויביאני לאדמת הקודש, לשוב

"בשנים קדמוניות, לא נהגו אומות העולם לרשום את הנישואין באמצעות רשויות השלטון של כל מקום ומקום, וממילא גם הגירושין לא בוצעו באמצעות רשויות השלטון, בפיקוחם או בעזרתם. אולם, ברבות הימים הנהיגו כל המדינות המתוקנות סדרי נישואין וגירושין, בהם קיימת מעורבות של רשות שלטונית. ניתן לומר כי עקרונית גם ההלכה מכירה בתוקפם המחייב של סדרים אלו. לענין הגירושין, המנהג האוניברסלי כיום הוא, שהטריבונל המשפטי המוסמך בכל מדינה, הוא המצהיר על גירושין הצדדים, ואין מסתפקים בפירוד הפיזי שבין בני הזוג.

"על פי שיטת הרמב"ם יש, אפוא, לומר, כי הגירושין של בני נח מבוצעים כיום, על פי מנהגי אומות העולם, על ידי הכרזת בית הדין או בית המשפט המוסמך כי הצדדים פרודים. למנהג זה יש תוקף מחייב עם פי הדין העברי. כאמור, על פי השיטה שייסד לנו בעל ה"צפנת פענח", עם מתן תורה הוטלו על בני ישראל דיני קידושין וגירושין המיוחדים להם, אבל בכך הם לא נפטרו מן העול אשר הדין העברי הטיל על בני נח. הדין העברי אומנם שולל את ההכרה המלאה ב"נישואין אזרחיים", ודורש מבני זוג יהודים להשלים את היחסים ביניהם באמצעות נישואין כדמו". יחד עם זאת, מכיר הדין העברי בנישואין אלו כנישואין של בני נח...

"על פי הדין המקורי של בני נח, די היה בפירוד הפיזי שבין בני הזוג, על מנת שהדין יראה בהם כגרושים זה מזה. כיום, בהתאם למנהג האוניברסלי של כל בני נח, יש צורך כי בית הדין יצהיר על כך. בפרט ביחס ליהודים, אין מדובר בענין של מה בכך...

"משהגיע בית הדין למסקנה כי אין הצדדים נשואים כדמו", לא משלמה מלאכת בית הדין. היות והצדדים אסורים להינשא לאחרים בלא שהנישואין האזרחיים יבוטלו או יופקעו, מכריז בית הדין על "התרת הנישואין האזרחיים". בכך אין בית הדין מצהיר כי הנישואין האזרחיים היו בטלים מלכתחילה. על פי שיטת ה"צפנת פענח" נישואין אלו הינם בני תוקף ככל נישואי בני-נח, ואף בני ישראל מבני בניו של נח הם. בהכרזת בית הדין על התרת הנישואין, מפקיע בית הדין את הנישואין האזרחיים מכאן ולהבא...

"עולה מן הדברים, שבגירושין ללא גט, אין צורך בעילות הלכתיות לכפיית הגט. בית הדין הרבני, מסתפק באיבחון המצב, ובחוסר הסיכוי לשלום בין הצדדים. כאשר, נוכח בית הדין, שאין אפשרות להשלים בין בני הזוג, אזי, יכול בית הדין להגיע למסקנה שעליהם להיפרד. והגירושין מבוצעים. באמצע מתן פסק דין לגירושין.

לעבוה"ק ביחד עם קיבוץ חכמים, כאשר היה באמנה אתי מאז בעה"י. וברחמיו יצילנו משגיאות ויראנו מתורתו נפלאות. והנני בזה חותם בכל חותמי ברכות באה"ר, כנה"ר ונפש ידי"ע דוש"ת באהבת אומן. הק' אברהם יצחק ה"ק.

הרב הנקין (פירושי איברא) – אישות ללא חו"ק / פסקה שניה – נישואים אזרחיים
וכן נראה לי לדלמסקנא דאמר שצריכה גט אין הטעם משום דאין אדם יודע אלא דלא בעינן כלל ידיעה, היכא דידעינן דבדרך אישות הם וחפצים באישות. וטעמא דמילתא נראה לי דכיון שביארנו מקודם דבקנין חצר וקונה שלא מדעתו, מסתבר דקנין ביאה יחד עם הכניסה לביתו לשם נישואין כידו וחצירו דמיין, אף דמספקא לן אם ביאה נישואין עושה או אירוסין עושה היינו בביאה שלא הכניסה לרשותו כנשואה, אבל במכניסה דרך נישואין ובוכל – נישואין עושה. ופשטא דקרא דכי יקח איש אשה ובעלה משמע שבוכלה לנישואין דקייחה בנשואין כתיב כמו אשר ארש אשה ולא לקחה.

... ומיירי קרא בכניסה וביאה יחד שעושה נישואין וקידושין יחד ועניין הביאה עיקרה גם כן כעין הכנסה לרשותו וכחצר ויד דמיא. אבל אותם המצויים במדינתנו שלא יצאו מכלל ישראל, ומקיימים כמה מצוות שבתורה, אינם בכלל זה. ופשיטא דאם נתחזקה לאשת איש בפני ישראל כשרים, שמה שנרשמו בערכאות אין מגרע דין אשת איש בזה כלל. דהרי אנו רואים שכל פורקי עול אפילו הכי רוצים באישות על פי ד"ת, ואפילו שנרשמו בערכאות כמעט כולם חוזרים ועושים נישואין על פי ד"ת.

הרב דיכובסקי מתוך פסק"ד רבניים